

SMÅSKRIFTER FRA

CØNK 18

Mozarts urkædevedhæng

Mozarts urkædevedhæng.
Det lille hjerte ejes i dag af Musikhistorisk Museum
Nationalmuseet. Foto: Pernille Klemp

Østrigske spor i København

Jan Janssen

Det foreliggende arbejde blev oprindeligt holdt som foredrag i Dansk-Østrigsk Selskab i København den 9. marts 2006. Det er senere blevet udvidet og præsenterer her en sammenstilling af navne, adresser, datoer og begivenheder, der ellers kun findes

spredte steder i litteraturen om dansk-østrigske emner.

Historiske forudsætninger

Modsat Tyskland og tyskerne har det østrig-ungarske dobbeltmonarki med sine nationaliteter kun efterladt sig ganske få spor i den københavnske historie. Den umiddelbare forklaring har altid været, at de lutheranske konger ikke ligefrem ønskede indvandring af katolikker og heller ikke plejede tætte kontakter til de katolske tyske stater. Katolikken Christian II (1481-1559), der først senere, under landflygtighed, overtog den lutherske lære, kunne endnu tillade sig at være gift med en habsburgsk prinsesse, kejser Maximilians datter Elisabeth. I tre hundrede år udspandt der sig en intens symbiose mellem Danmark-Norge og det protestantiske Tyskland. Det lutherske religionsmonopol blev ophævet med religionsfriheden i den danske grundlov af 1849, men denne åbning medførte ikke nævneværdige østrigske, bøhmiske eller ungarske kontakter.

Der er flere grunde til, at der er forskelle mellem de to tysktalende nationers relation til Danmark. Tyskland er Danmarks direkte nabo, og Slesvig-Holsten var forenet med Danmark-Norge i flere hundrede år. Østrigs naboer har været mangfoldige, og det habsburgske monarki havde spredte interesser i både øst, vest og syd, men kun i ringe grad i nord, hvor rivalen Preussen bredte sig, og når vi undersøger den østrig-ungarske kultur, så er den formentlig ikke mindst et produkt af kulturimport fra Spanien og Italien, fra Bayern, fra Polen og de andre østlige og nordlige naboer, men i meget ringe grad fra Skandinavien. Det kan Ringstraßearkitekturens danske medskaber ikke ændre ret meget på. *Herr Oberbaurat Theophilus Freiherr von Hansen* er for mange østrigere utvivlsomt stadig en ikke helt ukendt person, selv om de færreste nok vil forbinde Danmark med ham. Omvendt har Østrig og Wien i 1800-tallet betydet en hel del for danske forfattere og kunstnere. Øhlenschläger, Schack von Staffeldt, den senere biskop Friedrich Münter og hans søster Friederike, H.C. Andersen, også den senere biskop Hans Lassen Martensen, der blev ven med Nikolaus Lenau, Constantin Hansen, Herman Bang og andre. Den dansker, der opnåede den højeste ære nogensinde i dobbeltmonarkiet, var k.u.k. viceadmiral Hans Birch Dahlerup, ærkehertug Maximilians fortrolige rådgiver og personlig kollega til Radetzky. Efter sin hjemkomst boede han i den nu fredede ejendom Dronningens Tværgade 5.

De her omtalte danskere og mange andre har i 1800-tallet medbragt deres minder og forbindelser fra et eller flere ophold i Østrig, Bøhmen og Ungarn i form af dagbøger, tegninger, fotografier og souvenirs. Efter Schweiz, som allerede i 1700-tallet var et yndet rejsemål, blev det nu Prag og Wien, der skulle blive mål for en borgerlig dannelsesrejse.

En indvandring af østrigske statsborgere i større udstrækning har kun fundet sted én gang. Det drejer sig om en mindre aflægger af den specialarbejder- og håndværkerimmigration, der foregik til Sverige i 1960'erne, hvor man manglede faglært arbejdskraft. Den østrigske ambassade i Stockholm stod for papirarbejdet.

Flere hundrede østrigere tog i de år til nabolandet Danmark og dermed også til hovedstaden, fordi det også her var nemt at få en arbejds- og opholdstilladelse. Det gik ligesom med de nedenfor omtalte wienerbørn: en del blev boende, blev måske dansk gift, og de fleste assimilerede sig med årene. Samtidig foregik der også en mere eller mindre privat organiseret udveksling af studerende, der i deres semesterferie havde ret til at påtage sig lønnet arbejde i deres værtslande Sverige og Danmark.

Adresser

De østrigske spor i København er altså få, men ikke til at tage fejl af. Der er en Ungarnsgade, en Bøhmensgade, en Tyrolsgade, en Østrigsgade (oprindeligt Østerrigsgade) og en Donaugade i Sundbyerne. Da de gamle vejnavne som f.eks. Sankt Hans Gade og Nygade blev skiftet ud i forbindelse med Sundbyernes indlemmelse i Københavns kommune, er det sandsynligt, at byens vise fædre omdøbte gaderne af hensyn til østrigske indvandrere, der havde slået sig ned i netop den del af Sundbyerne. I København SV har vi blandt flere gader opkaldt efter komponister også en Mozarts Plads og sjovt nok en Haveforening Mozart afledt af denne.

Selvfølgelig er der officielle østrigske adresser i byen. Der findes en østrigsk turistrepræsentation med en postboksadresse, tidligere på Strøget, nemlig Vimmelskaftet 30, derefter under Flemming Tarps ledelse i Nyropsgade 45. Hans efterfølger er Bo Schou Lauritzen. Og så er der den østrigske handelsdelegerede på Grønningen 5. Repræsentationen begyndte i Store Kongensgade 45 med danskfødte Grethe Steible.

Den tredje adresse er Austrian Airlines, nu på Vester Voldgade 83, men i sin spæde start i Nyropsgade 45, det senere Spieshuset. Det østrigske luftfartselskab begyndte sit arbejde i København den 1. marts 1965. Turen i den gennemgående togvogn fra København til Wien varede den gang mindst 21 timer, så fra 1965 kunne der spares rigtig megen tid. I Schwechat kunne man omgående skifte fly for at komme videre til destinationer i Østeuropa og Mellemøsten. Ikke kun forretningsfolk, men også turister blev glade for denne flyforbindelse. Initiativet kom fra Hans Bär i Stockholm, og den første direktør blev hentet der. Det var den erfarne SAS-mand Jan Kinch. I Østrig havde man efter krigen endnu ikke de rette specialister. Austrian Airlines var også den virksomhed, der sponsorerede Dansk-Østrigsk Selskabs Wiener redouterne i København.

Fra kapel til kirke

Kejserinde Maria Theresia havde omkring 1760 sin befuldmægtigede minister hos Hans Majestæt kong Frederik V i arkitekt de Thurahs gård i Amaliegade 25, altså allerede inden det kongelige hof flyttede til Amalienborg. Kejserriget fik mod tilsvarende indrømmelser til lutheranere i Wien lov til at lade de Thurahs lille havepavillon rive ned ved dens nye ejer, katolikken og hoftømmermester Josef Zuber. Denne opførte i 1765 et kapel til cirka 200 personer. Kejserinden skænkede efter en

historisk overlevering 44.000 rigsdaler til formålet, men hendes efterfølger, kejser Joseph II, var ikke interesseret i at gøre noget for sagen. Den katolske menighed i København udgjorde allerede i 1772 over fem tusinde troende. Dybt inde i den smalle gård ud mod Bredgade blev det ikke særlig imponerende gesandtskabskapel gemt. Østrig-Ungarn købte dele af grunden i 1774, og indgangen blev flyttet, så adressen blev ændret til den nuværende Bredgade 64. Det halvfjerdsårige kapel blev mellem 1840 og 1842 erstattet af en veritabel romansk-byzantinsk kirke uden tårn, viet til den nordiske apostel Sankt Ansgar, med to faste præster, en pige- og en drengeskole. Den er i dag den katolske hovedkirke – nu med tårn – for hele det danske bispedømme. Kirkebygningens arkitekt var den tyskfødte Gustav Hetsch.

Det østrigske gesandtskab

Efter 38 år har der siden 1955 igen ligget et gesandtskab i byen, snart med den mere prestigefyldte betegnelse ambassade, først i Dronningens Tværgade 21 på femte sal. Østrig havde indtil da sit generalkonsulat i Richshuset på Rådhuspladsen. Den første generalkonsul var landsretssagfører Husted-Andersen. Fra Frederiksstaden flyttede ambassaden til Grønningen 5, og nu ligger den på Sølundsvej 1 i Ryvangskvarteret.

Det gamle Østrig-Ungarns kejserlige-og-kongelige gesandtskab skiftede ustandselig adresse, hvilket måske skyldes gesandtens udlejningsbolig. I halvanden hundrede år lå domicilerne i Københavns noble Sankt Annæ Øster kvarter i Frederiksgade, Store Kongensgade, Bredgade, Dronningens Tværgade, Amaliegade, Sankt Annæ Plads, en enkelt gang i den fine Kronprinsessegade i nabokvarteret og på Kongens Nytorv. Efter århundredeskiftet indtil 1910 lå Østrig-Ungarns gesandtskab uden for kvarteret i Vester Voldgade. Fra 1911 til 1917 var der lokaler på den nye adresse Kalvebod Brygge 4 uden for den indre by. Den sidste kejserlige gesandt under krigen var for resten en ungarsk greve.

Sidste gang, den kejserlige dobbeltørn helt officielt blev vist i København, var pudsig nok 25 år senere. Den tyske krydser "Prinz Eugen", der i 1935 egentlig skulle være døbt "Admiral Tegethoff", men det ville have krænket Mussolini, havde fået lov til at føre det gamle kejserlige krigsflag fra før 1918 sammen med hagekorsflaget. Krydseren lå i Københavns Havn, da krigen sluttede, og blev allerede i maj 1945 udleveret til Storbritannien. Dog var mandskabet tysk og ikke østrigsk. Et maleri af krydseren findes på Statens Museum for Kunst.

Den nye østrigske republik kom efter 1. verdenskrig ret sent i gang med at få en repræsentation i Danmark. Gesandtskabet i Berlin var også akkrediteret i København, men da nazismen kom, foretrak styret i Wien Stockholm subsidiært Den Haag med diplomaten Dr. Felix Frank, dog med et generalkonsulat i Amaliegade 35 på tredje sal. Efter at Østrig fik sin selvstændighed igen med *Staatsvertrag*, befandt repræsentationen sig igen i Stockholm. Ingen ringere end Bruno Kreisky var legationsråd med blandt andet Danmark som ansvarsområde.

SOS-Børnebyernes far

Nørre Voldgade 11 er en adresse, som kan fortælle os om en østriger, der i det forrige århundrede satte et globalt præg på de udsatte børns vilkår. Det er Hermann Gmeiners SOS-Børnebyerne, der har Danmarks kontor på dette sted.

Hermann Gmeiner grundlagde i 1949 sin første børneby i fuglefængerbyen Imst i Tyrol. I dag er der 450 børnebyer fordelt over hele kloden. For sin indsats fik han utallige æresbevisninger. Kong Frederik IX overrakte ham i 1962 Dannebrogordenen, og i 1979 fik Gmeiner tildelt Sonningprisen på Københavns Universitet. Den danske SOS-børneby-forening blev stiftet i 1964 med eget kontor otte år senere. I hele landet findes der 31 lokalkomiteer.

Østrigere i København

Hos sine udenlandske lejesoldater kunne Hans protestantiske Majestæt af og til se bort fra troen og lade fem være lige. Fæstningsbygmester Hendrik Ruses regiment havde omkring 1660 ni østrigere og en ungare blandt sine infanterister. Et lejet rytterkompagni bragte fem ryttere med til København, som var født i Bøhmen. Vi ved ikke, om de drog videre eller slog sig ned i Danmark.

Et hundrede år senere har vi et isoleret eksempel på en indvandrerfamilie, der har efterladt sig spor helt op til i dag. Glashandelen kongelig hofleverandør C.E. Fritzsche i Kompagnistræde går tilbage til den bøhmiske glasspecialist Hieronimus Fritzsche (1760-1823), der i 1788 kom fra Bøhmen til København og åbnede en butik med glas og prismekroner i Gothersgade 46. De nuværende ejere er efterkommere af denne mand.

I 1890'erne slog et antal familier fra Østrig-Ungarn sig ned i Sundbyerne. De fik sammen med andre katolske indvandrere deres eget kapel med egen skole til 40 børn i en villa på Øresundsvej 7. Få år senere, i 1902, var der råd til en regulær kirke med tilknyttet skole. Denne findes endnu, nemlig Sankt Annæ Kirke, indviet i 1903 og beliggende i Hans Bogbinders Allé 2. Dens første præst blev hentet i Østrig.

Der boede i 2005 ifølge Danmarks Statistik 211 østrigske statsborgere i København og på Frederiksberg, så de fylder ikke ret meget i forhold til de omtrent 19 procent udlændinge, som de to kommuner har. De fleste er velintegrerede og assimilerede. De har med Österreichischer Klub Kopenhagen deres egen nationale forening, som er medlem af Weltbund for de østrigske foreninger i udlandet.

Ideen til klubben blev født blandt medlemmer af Dansk-Østrigsk Selskab i 1958, og den blev stiftet i 1960 af 37 østrigere i balkonsalen hos KFUM i Rosenborggade. Her har de kunnet dyrke deres idiom, deres traditioner og frem for alt den klassiske musik. *Liederabend*, filmforevisninger, tombolaer, foredrag, alle de aktiviteter, som en forening af den slags nu engang arrangerer. Begivenhederne fandt tit sted i

balkonsalen, senere i Vartov eller i Petersens Familiehøve på Frederiksberg. Og når der var østrigsk statsbesøg i København – for eksempel var forbundspræsident Adolf Schärf der i 1964 – gik bølgene i klubben højt.

Måske savner nogle af de københavnsk-frederiksbergske østrigere hjemlandets høje bjerge og *Kaffeehaus*atmosfæren. De kan blive ved med at undre sig over det anstrengte protestantiske selvplageri, som mange danskere i den erhvervsaktive alder er styret af, den ved første øjekast demonstrative lukkethed, som let kan tolkes som uhøflighed, en mentalitet, som er en smule fremmed for østrigsk fødte. Men jeg formoder, at de allerfærreste definerer sig som medlemmer af en fremmed nation.

Navne og produkter

Det danske sprog har så godt som ingen østrigske og under en håndfuld ungarske låne- og fremmedord. Den danske hverdagskultur, de danske håndværkstraditioner, forvaltningsskikke, militære og sociale institutio-ner har ikke eller kun i meget ringe grad fået inspirationer fra Donaumonarkiet. Hvad de sidste angår, så fortjener SOS-Kinderdörfer at blive husket i denne forbindelse.

Wiener-Bageriet, Købmagergade 67-69

Bynavnet Wien findes stadig hos tre Wiener-bagerier i København, det ene på Frederiksberg. Her bliver dog ikke bagt de originale *Mehlspeisen* og *Gebäck*. Københavns ældste Wiener-bageri, grundlagt i 1845 i Købmagergade 67-69 af bager Niels Christian Albeck, var et resultat af Albecks studieophold i Wien. Herfra tog han tre østrigske bagersvende med sig til København, og fra den dag fik han en uhørt succes med østrigske kager og brødsorter. Kongeparret på Sorgenfri fik to daglige leverancer fra Købmagergade. Wienerbrød findes ikke i Wien, men har i *Plunder* en fjern slægtning.

Navnet Ungarn fandtes udover i Ungarnsgade hos Ungarsk Vinhus på hjørnet af Løvstræde og Niels Hemmingsens Gade. Navnet Prater eksisterede i den sidst i 1970erne nedrevne dansesalon med varieté på Stengade 6-12 på indre Nørrebro, hvis andet navn blev (den ny) Zigeunerhallen, hvor Rachel Rastenni, Viktor Borge og

Wandy Tworek optrådte. Prater overlever i dag kun i navnet Praterkarreens Ejerlaug. Schubert har om end meget indirekte efterladt sig et spor i et andet restaurantnavn, nemlig Jomfruburet (*Dreimäderlhaus*), en hedengangen kendt danserrestaurant i Frederiksberggade på Strøget. Et direkte spor er til gengæld en gade opkaldt efter ham i komponistkvarteret i København SV.

Café Klimt i Frederiksborggade 29

På Frederiksborggade ligger Café Klimt, den østrigske ejers hyldest til den populære secessionskunstner.

Østrig og Ungarn er kendte for deres gastronomi. Danskerne kender *gullasch*, men spiser det ikke så tit og da slet ikke i den rigtige udgave. De spiser wiener-pølser (på østrigsk *Frankfurter Würstchen*), Wiener- schnitzel, der minder forbløffende meget om *Wiener Schnitzel*, de kender sikkert Sachertorte, men den forkerte, og de drikker også *Jagertee*, som de har stiftet bekendtskab med i Sankt Anton, i Zillertal eller Zell am See.

Her og der dukker populærmusikalske spor op. Benatzkys "Sommer i Tyrol" ("Im weißen Rössl") kan stadig trække fulde huse. Og ingen kerer sig om, at Wolfgangsee ikke ligger i Tyrol. Når Nytårskoncerten fra Musikverein transmitteres, er gaderne i København stadig tomme. Mange unge og gamle herhjemme gemmer stadig absurde klicheer om jodlen og læderbukser, og der vil sikkert også være nogle ældre danskere, der har et oversukret Sissi-syn på det gamle k.u.k. monarki. Sissi-filmene om kejserinde Elisabeth med Romy Schneider og Karlheinz Böhm fortryllede også et dansk filmpublikum for en menneskealder siden. Men de færreste ved, at Danmarks måske mest populære julesang er østrigsk: "*Stille Nacht, heilige Nacht*" (Glade jul, dejlige jul). Østrigsk popmusik med for eksempel Falco eller aktuelle østrigske film af Michael Haneke er vel sjældne at støde på i byen.

Tøj, sko og glas

Når vi ser godt efter, kan vi finde andre synlige østrigske spor i København. På Rosenborg Slot udstilles en række snustobaksdåser og portrætmedaljons af Joseph Brecheisen, en fremtrædende miniaturemaler fra Wien, der i seks år, fra 1757 til 1763, arbejdede for kong Frederik V. Det siges, at intriger fik ham til at forlade København til fordel for Dresden.

Smykkekoncernen Swarovski har nu en filial i Købmagergade 27. Man skal heller ikke lede længe efter østrigske produkter i detailforretninger. Der dukker flere og flere Giesswein-hjemmesko op i butikkerne. Humanic-sko findes også i velassorterede skobutikker og den østrigske butikskæde Gabor (med tryk på sidste stavelse) Store Cph. har i fire år ligget på Kongens Nytorv 23. Her findes blandt andre også sko, der er produceret i Østrig. På Amagertorv 29 har vi en Wolford specialbutik med lingeri og strømper. Steinbock-Loden fås i Lyngby Storcenter hos Andersen Frakker, og hvis man er heldig, kan man stadig eller igen finde Bäumlér-konfektionstøj i Fields eller andre indkøbscentre. Pist'ase Ski på Nørrebrogade 2 fører blandt andre også de østrigske blå-hvide Atomic ski. Damelingerimærket Triumph International forbinder københavnernes sikkert ikke med Østrig, men det drejer sig faktisk om et østrigsk brand. Og de kendte Riedelglas nyder nu som før stor anseelse. Også Spiegelauglas er nu et østrigsk produkt, efter at have været i tysk eje. *Mozartkugeln* kan i skrivende stund til gengæld ikke opdrives i byen. Østrigsk frugtsaft og færdig pizzablanding findes nu og da hos Irma og naturkostforretninger har Vital-kosttilskud på hylderne.

Smykkeforretningen Swarovski i Købmagergade 27

Skobutikken Gabor på Kongens Nytorv 23

Østrigske vine

Østrigsk vin har fået en bemærkelsesværdig renæssance i København. Man kan få Grüner Veltliner og andre gode vine flere steder, herunder rigtig mange fra Burgenland. I halvandet år har vi på Esplanaden 3 haft en danskejet specialbutik og vinimportør, "Vinoteket Österreich". Hos "Österreich" serveres og sælges et udsøgt udvalg af udelukkende østrigske vine. De kommer fra kun syv producenter, som også leverer vin fra druesorter, som danskerne normalt ikke er fortrolige med. Restauranter som Noma, Alsace, Oubæk og Prémisse tilbyder vine leveret af "Österreich". Mange vine er økologiske og biodynamiske. Til gengæld findes den største importør af østrigske vine ikke i hovedstaden, men i Silkeborg. Det er S. Almásys Østrigsk Vinimport, som tilbyder alt, hvad ganen kan begære af Bacchus' dråber. Men også Holte Vinlager og Taastrup Vinhandel leverer østrigsk vin.

Spør i hoteller og restauranter

Spør inden for hotel- og restaurationsbranchen er meget sparsomme. Den østrigsk fødte stjernekok Franz Stockhammer bestyrer restaurant Alsace i Pistolstræde og har her haft østrigske uger med *Apfelkren* og *Tafelspitz mit Gemüse* på spisekortet. Han importerer østrigske vine og madvarer og er leveringsdygtig til østrigsk mad i form af diner transportable. Endog østrigsk øl findes og kan af og til erhverves hos Barley Wine i Læderstræde. På det schweizisk ledede Royal Hotel har der altid været østrigere blandt de ansatte, der ellers kom fra enogfyrre nationer. Hotel Scandinavias spillecasino på Amager Boulevard er østrigsk ejet og er et datterfirma af Casinos Austria International GesmbH i Wien.

Det mindre synlige erhvervsliv

Østrigs stærkt eksportorienterede erhvervsliv har en række dattervirksomheder placeret i Storkøbenhavn, først og fremmest industrivirksomheder, der for det meste dækker hele Skandinavien. Få af dem bestyres af en indfødt østriger. Det drejer sig om fjorten virksomheder, nemlig Corona Packaging i Ishøj, Engel Danmark i Solrød Strand, HOH Water Technology i Greve, Klinger Danmark i Vallensbæk, MM Scandinavia på Kalkbrænderiløbskaj, Plasser Scandinavia i Århusgade, et datterfirma af Plasser & Theurer, Polyfelt Skandinavien i Herlev, RHI Finance i Hellerup, Silhouette Scandinavia i Brøndby, Swarco Danmark i Skovlunde, Triumph International Textil i Espergærde, Tyrolit i Ishøj, Voest-Alpine Stahl i Dag Hammarskjölds Allé og verdens største teglproducent Wienerberger i Brøndby. Østrigsk teknik ligger til grund for konstruktionen af det nye operahusets glasfacade og hele sceneteknikken, for DR-byens glasfacade i Ørestaden og for bygningen af det for kort tid siden åbnede 80 meter høje forlystelsestårn Himmelskibet i Tivoli. Det er Wiener firmaet Waagner-Biro, der har bidraget til operahuset og det kommende tv- og radiohuset.

Videnskaberne

Disse skitseagtige observationer tillader mig den forsigtigt formulerede tese, at østrigske spør i København i ringe grad skyldes indvandring, som det ellers var tilfældet med tyske og schweiziske. Sporene er snarere musikalsk, litterært, scenisk og kulinarisk inspireret og har efter Wiener Kongressen spredt sig ikke blot til Danmark, men til store dele af det øvrige Europa. Mere om dette nedenfor. Mindre spektakulære har også været enkelte videnskabelige landvindinger inden for matematik, filosofi, nationaløkonomi (f.eks. Hayek og Schumpeter), medicin og naturvidenskaberne helt ind til første halvdel af 1900-tallet. De var dog ikke så synlige som de kulturelle, når vi ser bort fra doktoren i Berggasse, Sigmund Freuds teser. Freud har også i København allerede før sin emigration til England været en meget læst og debatteret forsker.

Det bør også nævnes, at lederen af Carlsberg Laboratorium og Carlsberg Forsøgslaboratorium i 1990'erne var den meget produktive østrigske botaniker Dieter von Wettstein (f. 1929). Han bor ganske vist ikke i København, men i Værløse. Han tiltrådte efter stillingen i Valby et professorat ved Washington State University, hvor han nu forsker i forædling af bygsorter til dyrefoder og brygning.

En af de seneste danske udgivelser om Freud

Musikalske og sceniske spor

Frem for alt musikken fra Østrig har fået en vedvarende dyb resonans i København og det øvrige Danmark. Hvert døgn, 365 gange om året, kommer musik, der er komponeret i Østrig, ind i de danske stuer via DR Klassisk og DR's P2! I det følgende vil jeg omtale de vigtigste komponisters forhold til København.

Joseph Haydn

Joseph Haydn blev i 1760'erne en kendt komponist uden for hans hjemland. I Danmark møder vi hans navn for første gang i 1767, hvor man i en boghandel på Børsen kunne købe noder med kammermusik af komponisten blandt andre af tidens komponister. En svensk besøgende fortæller i 1772, at medicinprofessor Kratzenstein lod kvartetter af Haydn spille i Det musikalske Selskabs lokaler i Skindergade. Dengang kunne musikinteresserede købe importerede piratudgaver af hans værker i København, og i 1785 udkom den første danske udgave med "XII Sange til Klaveer".

Haydn selv sendte sine Parisersymfonier til hoffet via den dansk-norske gesandt i Wien, sandsynligvis for at finde ud af, om der fandtes en mulighed for en fastere tilknytning til kongen, men noget tyder på, at han forvekslede den danske konge Christian VII med den svenske konge Gustav III. Udenrigsminister A. P. Bernstorff var ikke særlig interesseret i gaven, fordi den ikke var eksklusiv, og symfonierne var da allerede på programmet forskellige steder i København. Joseph Haydns hovedværk "Die Schöpfung" blev omgående solgt i klaverudtog i København, og teksten blev hurtigt oversat til dansk. "Skabelsen" fik sin første danske opførelse som hyldest til de kvæstede militærfolk fra slaget på Rheden i 1801. Den opførtes i Vor Frue Kirke den 14. oktober 1801 med 200 medvirkende og omkring 6 000 tilhørere. Adgangsbilletterne kostede det dengang pæne beløb af 1 rigsdaler. Derfor kunne et stort overskud gå videre til de krigsramte ofre.

I årene omkring 1800 nåede Hayndyrkelsen i Danmark sit højdepunkt for siden at finde et leje, der uden afbrydelse vidner om det danske musikpublikums veneration for komponistens værker, idet hans symfonier og hans kammermusik med jævne mellemrum står på koncertprogrammerne.

Hans Peter Larsens bog om Haydn

Det, der svarer til Köchelverzeichnis for Mozart, er for Haydns vedkommende skabt af en dansker, nemlig Peter Ryum. Og en af de store internationalt respekterede Haydnkendere fra det forrige århundrede var professor Hans Peter Larsen, også aktiv som bestyrelsesmedlem af Dansk-Østrigsk Selskab. Østrigeren Nikolaus Harnoncourt har med sine Haydnopførelser i Danmark efterladt sig storslåede musikalske oplevelser.

Wolfgang Amadeus Mozart

Det første vidnesbyrd om Wolfgang Amadeus Mozart findes i avisen Adresse-Contors Efterretning af 11. april 1764, hvor der berettes om de to vidunderbørn Mozarts optræden i Paris. I samme måned udkommer der et hyldestdigt på dansk til faderen Leopold, som ville gøde jorden hos ham med henblik på et gæsteophold i Norden, fordi indflydelsesrige personer var i gang med at forberede en koncertrejse til St. Petersborg. Derfor kunne et ophold i København på vej derop være nærliggende. Leopold Mozart var desværre ikke interesseret i en rejse til Skandinavien på grund af klimaet og den store afstand til hjemlandet Østrig, og sønnen Wolfgang Amadeus Mozart kom aldrig til København.

Et andet østrigsk vidunderbarn, den 11årige Johann Nepomuk Hummel, kom til gengæld i 1799 herop på sin treårige koncertrejse gennem det meste af Europa. Hummel blev som voksen en berømt komponist.

I 1788 mødte tre danskere, herunder den kendte skuespiller Michael Rosing, Mozart ved et tilfælde i Wien. De beundrede mesterens behandling af et hammerklaver med pedal og ikke så meget komponisten. Lige efter 1800 har Mozarts navn bidt sig fast i den musikalske offentlighed. De tre brødre Schall er de første musikere, som arrangerer koncerter udelukkende med musik af Mozart i deres hus Schallsborg ved Mølleåen. I haven foran huset opsatte de tre rustikke mindsten med tre østrigske komponistnavne indmejslet: Haydn, Mozart, Gluck. Mozarts sten midt i mellem de to andre. Brødrene opførte sammen med en bekendt kvartet af de tre beundrede mestre. Kammermusik var dengang forbeholdt private og borgerlige klubber. Men allerede forinden har der været nogle af hans værker på programmet i København. Således annoncerede Det kongelige Kapel med sine 40-45 musikere i 1795 værker af den fire år tidligere afdøde komponist. Holsteneren C.E.F. Weyse var allerede kort efter Mozarts død interesseret i ham og gjorde hele sit liv igennem meget for at udbrede kendskabet til Mozart i Danmark. Man kan sige, at de tre tysk-danske komponister Kunzen, Weyse og Kuhlau havde hver sin østrigske komponist som deres personlige favorit: Kunzen havde Haydn, Weyse Mozart og Kuhlau Beethoven.

Den første Mozartopera i København, "Cosí fan tutte" – i en barberet og censureret version – faldt desværre igennem i 1798 på grund af tekniske uheld. Først næsten hundrede år senere, i 1887, forsøgte man sig igen med dette værk. Også "Don Juan" var der problemer med. Man var betænkelig ved et spøgelse på Det kongelige Teaters scene. (Man skulle næppe tro at man var kommet til året 1807.) Derefter fulgte alle

operaer med få års mellemrum. I 1813 opførtes ”Bortførelsen”, i 1821 ”Figaros Bryllup”, i 1823 ”Titus” og i 1826 ”Tryllefløjten”. Mozarts Requiem fik sin egen specielle præsentation, i og med at danserinden Ida Brun lagde stemme til et digt, hendes mor Friederike havde skrevet til Mozarts musik. Det københavnske borgerskab blev på denne måde fortrolig med hans sidste værk. Samme værk opførtes i 1841 i Vor Frue Kirke i anledning af Mozarts halvtredsårs dødsdag.

Den vel berømteste og mest dybdeborende af alle fortolkninger af operaen ”Don Juan” blev skrevet i København af ingen ringere end Søren Kierkegaard i værket ”Erotiske Stadier” fra 1843. ”Don Juan” blev faktisk 1800-tallets mest populære opera i København, og først i 1900-tallet blev ”Figaros Bryllup” den mest opførte Mozartopera.

Wolfgang Amadeus Mozart har siden været en fast bestanddel i koncertsale, på Det kongelige Teater, i radio og i fjernsyn. To østrigske gæstespil på Det kongelige Teater skal nævnes. I 1961 Wiener Oper med fire opførelser af ”Figaros Bryllup” og i 1963 det samme orkester med ”Così fan tutte” i Tivoli. Filmen ”Amadeus” har fornyet interessen hos de unge, der ikke er fortrolige med klassisk musik. I gymnasiernes tyskundervisning har ”Die Zauberflöte” været en succes. Også i København markerer man med en hel perlerække af musikalske arrangementer hans 250års fødselsdag i 2006.

Constanze von Nissen siddende helt til venstre
 Fotografi efter et daguerrotypi fra 1840
 © Stadt Alttötting

Constanze Mozart og G.N. von Nissen

Det er almindeligt kendt blandt historisk interesserede, at Mozarts enke Constanze i 1809 flyttede med sin nye samlever, den i Wien akkrediterede diplomat Georg Nikolaus von Nissen til Danmark, hvor de nygifte først boede på Peter Tuteins landsted nær Sorgenfri. Hendes sønner sagde Papa til Nissen, og den senere fødte danske maler Constantin Hansen fik for resten sit fornavn efter inspiration fra fru Mozart. Parret flyttede derefter til en endnu eksisterende ejendom i Købmagergade få skridt fra Tuteins gård, på samme side som den og sluttelig til et lidet anset bagstræde bag Råd- og Domhuset ved navn Hestemøllestræde, hvor parret havde købt en ejendom og boede på første sal med stadsstuen på hjørnet af Lavendelstræde. Den ikke særlig fine adresse skyldes ægteemandens ringe aflønning i tiden efter statsbankerotten. For få år siden er der efter foranledning af Dansk-Østrigsk Selskab sat en oval mindeplade op på facaden i Lavendelstræde.

Etatsrådinde von Nissen havde nemt ved at komme ind i de musikinteresserede kredse i København, ikke kun på grund af den nye ægtefælles status – han var kongelig censor – men også på grund af sin tidligere ægtefælles voksende berømmelse. Hun bidrog til kulden med foræring og salg af objekter fra mandens dødsbo. Et lille hjerte fra den afdødes urkæde forærede hun Fredensborgs slotsgartner. Det opbevares

i dag på Musikhistorisk Museum.

Før sin afrejse til Salzburg i 1820 tabte hun en nodebog af Wolfgang Amadeus, som hun efterlyste i Adresseavisen, den mest læste avis i København dengang. Det vides ikke, om den blev afleveret.

Et af hendes mands breve til hende, som hun fik under sit ophold i Baden i hans dødsår 1791, har tilhørt Knud Lyne Rahbek og findes i dag på Det kongelige Bibliotek. Hun kendte Weyse og koncertmester Siboni fra ophold på Sophienholm hos Friederike Brun. Constanze inviterede også sin søn og komponist Franz Xaver til byen. Han gav koncerter med egne værker på Det kongelige Teater, dog uden synderlig respons blandt tilhørerne. En klarinettist ved Det kongelige Kapel døbte to af sine børn Mozart og Mozartine.

Georg Nikolaus von Nissen var livligt interesseret i Mozart og skrev som sikkert bekendt den første lødige biografi over ham. Den var affattet på tysk, og i Danmark blev der i alt afsat 31 eksemplarer. To blev købt af kong Frederik VI, ti af dronning Marie, fordi værket var tilegnet hende, to af vinhandler Waage-Petersen i Store Strandstræde, der holdt musikalske saloner og havde givet sine tre sønner fornavnene Mozart, Haydn og Beethoven. Portrætmalerier af de tre østrigske komponister hang på væggen i vinhandlerens musikstue. En købte Friederike Brun, en den lige forinden grundlagte Studenterforening, Weyse købte en, sangmester Zinck en, og resten på 13 blev liggende hos forlæggerne Reitzel og Lose.

Her kan det også nævnes, at en anden østrigsk kvinde eller rettere sagt teenager, der erobrede en danskers, endog en konges hjerte, aldrig flyttede hjem med ham, men statsbudgettet bar hendes spor fra 1814 til 1891, idet hun fik en lille kongelig livsvarig pension, indtil hun døde som 92årig. I sit kvarter i Wien omkring Tändelmarkt blev Karoline Seifert kaldt *Prinzessin von Dänemark*.

Franz Schubert Selskabet

Beethoven, Brahms, Bruckner med sine gejstlige værker, Schubert ikke at forglemme, alle har de været en naturlig del af musikrepertoiret hos mange generationer af musikelskende københavnere. Franz Schubert har fået sit eget Schubertselskab uden for byen, nemlig i Roskilde, hvor de inkarnerede aficionados dyrker liedermeisteren. Det hedder Franz Schubert Selskabet Danmark og afholder hvert år i august efter østrigske traditioner sine Schubertiader.

Schuberts C-dur-symfoni var det første værk, der blev opført i Musikforeningen i København. Det var i sæsonen 1843-44. Publikum fandt, at den var alt for lang. Først i 1860erne blev han rigtig kendt herhjemme, dog mest for sin symfoniske musik. Hans lieder slog først igennem senere. Navnebroren Franz Liszt, ven af H.C. Andersen, var i 1841 i København, og organisten Weyse gjorde med en koncert i Domkirken stort indtryk på den dengang unge virtuos fra Ungarn.

Hjælp til Fidelio

Beethovens ry i Danmark voksede og voksede hele 1800-tallet. Det er almindelig kendt, at allerede Kuhlau var så optaget af Beethoven, at han opsøgte ham i Baden i 1825 og fik så varm en modtagelse, at han aldrig glemte den siden.

Franz Schubert Selskabets logo

Beethovens opera "Fidelio" havde Danmarkspremiere i 1829, uden stor opsigt indtil arrangørerne tilføjede optræden af den omrejsende Tyroler trup "Leos Selskab" som efterspil. Så gik billetsalget i vejret. Leos gruppe fortsatte derefter vederlagsfrit på Giovanni Monegattis Schweizer Konditori på Frederiksbergs Lille Runddel. De første østrigske folkesangere, familien Ferruzzi, kom i 1823 til København og gav indendørskonserter på Kongens Nytorv hos Carl Joseph Knirsch, der selv var østriger og chef for Hôtel d'Angleterre.

Folkesangere

Folkesangere og -musikere fra Tyrol var i årene fra 1830 til 1850 meget populære i Europa. I Sommerlysts koncertsal på Frederiksberg Allé optrådte disse østrigske sangere, mens der blev serveret kaffe, te og smørrebrød. I Charlottenlund hed et tilsvarende forlystelsessted Over Stalden. Her optrådte tyrolersangere om søndagen til eftermiddagskaffen. Man mener, at denne genre er ophavet til de senere så elskede sangerindepavilloner og sangerindeknejper i Dyrehaven, i København og på Frederiksberg.

Strauss og Lumbye

En anden begivenhed på Knirschs Wienercafé og konditori fandt sted i juni og juli 1839. Et orkester på 16 musikere fra Steiermark under ledelse af dirigenten og *Stehgeiger* W. Siegl underholdt publikum med musik af Lanner og Johann Strauss den ældre, altså ouverturer, orkesterpotpourrier, valse, ländler, galopper, polkas og marcher.

Blandt publikum sad den unge stadsmusiksvend H. C. Lumbye, som blev aldeles bjergtaget af denne indtil da uhørte musik, og den påvirkede ham dybt, selv om han senere også kunne finde på at spille Beethoven og Schubert under sine Tivolikonserter. Allermest populær blev han med sine egne kompositioner og med værker af Johann Strauss senior og junior. Han debuterede med sit eget orkester den 4. februar 1840 ligeledes hos Knirsch. Hans populære Tivolimusik fik af forståelige årsager et umiskendeligt skær af Wiener promenademusik.

Toldbodgade 4, det berømte kunstnerhus,

hvor Lumbye og hans sønner boede fra 1858 til 1874

Franz Neruda

En næsten vaskeægte østriger var den 18-årige bøhmiske cellist Franz Neruda, der i 1862 flyttede til København med sine musikalske søstre Marie og Wilma. Han dyrkede strygekvartetten, blev Musikforeningens respekterede dirigent og grundlagde i 1890erne Danmarks førende kammermusikensemble, den såkaldte Natmandsforening. Nerudas orkestersonate "Im Böhmerwald" spilles nok ikke længere. Beethoven, Mozart, Brahms, Haydn, Schubert – i præcis den rækkefølge – var Nerudas faste program. Dog spillede han helst Schuberts strygekvartet i C-dur.

Enkelte virtuoser fra dobbeltmonarkiet har vel med jævne mellemrum slået sig midlertidigt ned i kongeriget. I datiden kendt var den mähriske klavervirtuos Franz Lauska og primadonnaen Christine Zrka, hvis far var mährisk indvandrer. Men som antydning har de store Wiener-klassikere aldrig opholdt sig i København.

Dirigenterne Arthur Schnabel, Nikolaus Harnoncourt, Walter Weller og nu Manfred Honeck, virtuosene Alfred Brendel og andre har aflagt byen deres besøg. Nikolaus Harnoncourt modtog i 1993 Léonie Sonnings Musikpris, og det gav anledning til en uforglemmelig koncert i Tivolis Koncertsal med Harnoncourts ensemble Concentus Musicus Wien, der opførte Haydns opera "L'infedeltà Delusa" med 30 musikere og 5 sangere.

Gustav Mahler og Arnold Schönberg

I modsætning til Haydn, Mozart og Schubert har Gustav Mahler altid haft det svært hos det københavnske publikum. Mens han levede, blev der kun en enkelt gang, i 1904, givet en koncert med tre af hans "Lieder und Gesänge" og derefter intet i ti år. Først og fremmest udenlandske interpreter fremførte hans sange herhjemme, og hans symfoniske værker opførtes kun sparsomt. Det var vel mest Frederik Schnedler-Petersen, der med Tivoli-orkestret i 1920'erne opførte hans symfonier. I besættelsestiden var Mahler selvfølgelig persona non grata.

Først i 1960'erne, da den europæiske Mahlerrenæssance satte ind, blev han et mere kendt navn i Danmark, og hans værker solgtes siden livligt på grammofonplader og cd'er. Man har forsøgt at forklare dette lange fravær med den stærkt Carl Nielsen-inspirerede danske musiktradition i første halvdel af det 20. århundrede. Carl Nielsen og Mahler var diametrale modsætninger. Da Mahler først var kanoniseret som den store østrigske komponist sammen med Schönberg og Webern, var det så sent, at han allerede tilhørte musikhistorien og blev anbragt øverst på klassikerhylden. Komponisten selv var i København en enkelt gang, ikke på turné, men privat på gennemrejse til Oslo i sommer 1891.

Wienerskolen, her først og fremmest Arnold Schönberg fik en god modtagelse gennem udlandsdanskere Paul von Klenau, fra 1922 til 1930 dirigent for Musikverein i Wien. Dansk Filharmonisk Selskab med von Klenau præsenterede allerede i sin første sæson

i januar 1921 Pelléas et Mélisande og i oktober samme år Verklärte Nacht og Pierrot Lunaire for københavnerne. I 1923 lykkedes det von Klenau at hente Schönberg selv til byen, og han dirigerede egne værker, bl.a. Kammersymphonie Nr. 9. Sangen "Die Waldtaube" fra Gurre-Lieder spilledes oven i købet i en speciel udgave for København. Senere i 1920'erne afkøledes interessen for Schönberg, og hans tolvtonemusik mødtes ikke med samme interesse som hans frie atonale musik. I 1930'erne var Schönberg, Berg og Webern nærmest fraværende på danske koncertprogrammer.

Mahler var for tung en kost til det brede publikum. Østrigs entertainere, som vi i dag vil kalde dem, har altid haft det uendeligt nemmere i dette land. Asta Nielsen gik i sin tid over til en biografkarriere, da hun ikke ville optræde i Leo Falls „Dollarprinzessin“. Leo Fall var født i Olmütz.

Den glade enke

Dansemusik, operettemusik, schlagere og *gassenhauer* som f.eks. "Ach du lieber Augustin" har der aldrig været noget i vejen med. Her har jeg fundet et eksempel: operetten over alle operetter i Danmark, "Die lustige Witwe". "Den glade enke" fik sin Danmarkspremiere på Casinoteatret den 18. august 1906, ikke engang ét år efter uropførelsen på Theater an der Wien og oven i købet uden for teatersæsonen. Holger Reenberg spillede grev Danilo, og fotografiske postkort med ham blev spredt vidt omkring og findes uden tvivl stadig i gamle postkortalbums fra før første verdenskrig. Gerda Krum som Hanna Glawari spillede så godt, at hendes jaloux mand forsøgte at skyde hende og dræbte derefter sig selv. Opsætningen blev spillet en suite 130 gange de næste fem måneder. Ligesom i det øvrige Europa og De Forenede Stater blev denne danseoperette ekstrem populær. Danmarks førende musikjournalist Charles Kjerulf skrev i Politiken: "Den er skreven af og for Mennesker, der er fødte med Valsen paa Læberne og Czardas'en i Fodsaalerne." Det københavnske publikum og anmelderne var klar over, at her var der en ny type Wiener-operette med den spinkleste handling underlagt dansemusik med schwung. Den havde mere til fælles med de populære samtidige varietéer end med Offenbach og Strauss.

I starten af 1920'erne overtog Scala-teatret "Den glade Enke" med lige så stort publikumsekko. Danserrestauranten af samme navn lå indtil 1944 i gamle Tre Hjorter i Vestergade 12. I den forbindelse skal det også nævnes, at den feterede store troldmand Max Reinhardt markerede sig med en uhyre kostbar iscenesættelse af uropførelsen "Orfeus i Underverdenen" i Casinoteatret efter første verdenskrig i sæsonen 1921, kun et år efter et gæstespil på Dagmar-teatret med et stykke af Strindberg og med Goethes Faust. Prager-skuespilleren Ernst Deutsch havde rollen som Mephisto og østrigeren Helene Thimig rollen som Gretchen. Desværre er Casinobygningen i Amaliegade 10 blevet revet ned for niogfyrre år siden. Casinoteatret åbnede i 1848 med Nestroys lystspil „Talismanen“ og Dagmar-teatret i 1883 med Franz von Suppés operette „Let Kavalleri“.

Max Hansen og Leopold

Skuespilleren, sangeren, tekstforfatteren og revystjernen Max Hansen har i Danmark og Tyskland altid haft wiener-flair over sig, selv om han var dansk-svensker, født i Mannheim og opvokset i München. Hans oprindelige udtale af det tyske sprog var mere bayersk eller østrigsk, men hans ophold i Wien efter nazisternes magtovertagelse og frem til *Anschluss* i 1938 og hans rolle i originalopsætningen af "Im weißen Rössl" i 1929 fik danskerne til at tilskrive netop Herr Leopold denne uimodståelige charme, som man altid har ment var typisk østrigsk.

Koncerter med østrigsk musik

Ikke blot Tivoli og Det kongelige Teater har dyrket musikken fra Østrig. Dansk-Østrigsk Selskab har i årene efter 1950 med som regel to årlige koncerter, et på Musikvidenskabeligt Institut og et i den Reformerte Kirke, bidraget til, at den østrigske musikalske arv blev holdt ved lige. Først Hans Peter Larsen som formand og siden hans efterfølger Sten Høgel har med en lang række af foredrag og koncerter bidraget til, at Dansk-Østrigsk Selskab markerede sig i første række på musikkens område, med fokus både på den klassiske og den folkelige musik med Wiener operetten i centrum. Dansk musik og danske komponister har selvfølgelig også været repræsenteret i selskabets arrangementer. Til sidst skal også nævnes, at foreningen Danske Folkedansere i Storkøbenhavn har knyttet tætte bånd til østrigske folkedanseforeninger.

Litterære og kunstneriske spor

Selv om musikken er den mest fremtrædende del af den østrigske kulturs levn i København, skal vi ikke forbigå litteraturen, der er repræsenteret helt fra Nestroy til Jelinek i dag. Hvor den østrigske litteratur tidligere for det meste blev læst og hørt af danske læsere på originalsproget, bliver den i dag mere og mere reciperet i oversat form.

Oversættelser af østrigske forfattere

Det kongelige Bibliotek ejer ni oversættelser af Nestroy og en af Raimund. H.C. Andersen oversatte hans "Der Verschwender". Grillparzer findes i fire oversættelser, Stifter i en, Anzengruber og Ebner-Eschenbach findes ikke på dansk. Af Schnitzler findes der fjorten oversatte udgaver, af Hofmannsthal otte. Musil er repræsenteret med oversættelse seks gange, Broch med fire, Rilke med seksten. Stefan Zweig har i snart halvfems år været populær og er udkommet i 104 oversættelser. Filosofen Wittgenstein er udkommet fem gange på dansk, efterkrigsforfatterne Aich og Qualtinger slet ikke, Ilse Aichinger en gang, Peter Handke tre gange og Elfriede Jelinek to gange. Thomas Bernhard må også nøjes med to oversættelser. Børnebogsforfatteren Christine Nöstlingers Mini- og Frederik-bøgerne læses stadig af danske børn. I alt 58 gange er hun udkommet på dansk. Der er andre forfattere, som jeg ikke har taget med her. Men den lille statistik viser de danske læsers spredte

interesse fra børnelitteratur til krævende filosofiske undersøgelser.

En af de mange danske Zweig-oversættelser

Malerkunsten sparsomt repræsenteret

På dette sted også en bemærkning om kunsten. Statens Museum for Kunst har så godt som ingen østriger i sin malerisamling. Fra Attersee til Franz West: alle mangler. Også det 19. århundredes kunst glimrer ved sit fravær. I Kobberstiksamlingen kan det lade sig gøre at finde en østriger. F.eks. har museet grafik af Günter Brus. Ny Carlsberg Glyptoteket har udelukkende tre værker på papir af Friedensreich Hundertwasser og en herme med et portræt af Theophilus Hansen af Karl Kundmann (1838-1919). Det betyder selvfølgelig ikke, at det københavnske kunstinteresserede publikum ikke kender til østrigske kunstnere. Kunstforeningen på Gammel Strand havde i 2002 en fin lille udstilling med værker af Klimt, Schiele og Kokoschka, og i den anledning udgav foreningen en rigt illustreret oversigt over de tre kunstnere. Forfatterne Annette Vogel og Bente Scavenius undlader ikke at pege på de forbindelser mellem Wien og København, der eksisterede i tiden omkring 1900.

b>Wienerbørnene

Det blev tidligere påpeget, at østrigsk indvandring var og er ubetydelig. Og dog må vi komme med en beretning om wienerbørnene, en talmæssig og historisk set meget betydningsfuld berigelse af det danske folk, der uden tvivl kan sammenlignes med de polsk-russiske jøders ankomst omkring første verdenskrig, de ungarske flygtninges i 1956 og igen de polske jøders i 1968.

Efter schweizisk forbillede og helt på privat initiativ kom omkring 21.000 børn fra Wien i tidsrummet september 1919 til aktionens forventede afslutning et år senere til Danmark og af dem mange også til hovedstaden. Omtrent 25.000 ophold, der ofte varede i flere måneder, blev på en enestående måde formidlet, organiseret og afviklet af engagerede danskere sammen med lige så engagerede østrigere. De fleste wienerbørn kom fra arbejder- og funktionærhjem, mens deres danske plejeforældre normalt var håndværkere og landmænd.

Det er for os i dag næsten umuligt at fatte, hvilke sindsoprivende erfaringer så mange børn, mere eller mindre hårdt ramt af efterkrigstidens forfærdelige krise i Wien, gjorde under en halvanden døgn passagertogtransport og sejlads, adskilt fra deres familie, hilst velkommen af ukendte voksne i et land højt oppe i nord, hvis sprog de ikke forstod. For

Katalog fra Louisianas udstilling "Wien omkring 1900"

da i de fleste tilfælde at møde nye venlige plejeforældre, der passede og plejede dem, så de blev raske, velnærede, velklædte og solbrændte. Her opstod helt naturligt

følelsesmæssige bindinger og konflikter, som der i et stort tal af nedskrevne personlige beretninger siden er blevet gjort rede for. For eksempel havde enkelte børn glemt deres tyske modersmål, da de kom hjem og skulle hilse på deres forældre på banegården. For manges vedkommende fortsatte kontakten med de danske familier resten af deres liv.

Adskillige fik fast opholdstilladelse og statsborgerskab, specielt i tilfælde af ægteskab, når de som voksne vendte tilbage til deres familie i Danmark. Nogle blev her trods justitsministeriets og andre myndigheders forsøg på at hindre en utilsigtet indvandring. Der var forhindringer nok: mangel på koks til lokomotiverne, skrøbeligt rullende materiel, administrativ chikane på gennemrejse gennem Tjekkosllovakiet, en generalstrejke i Tyskland, der lammede al jernbanetrafik. Først kom togene, der altid havde en læge og en køkkenvogn med, via Warnemünde-Gedser til Danmark, derefter via Vamdrup, den nedlagte grænseovergang i Slesvig. Der kom to-tre tog hver anden uge. Plejeforældrene overholdt ofte ikke de aftalte tre måneders ophold, fordi de ikke nænnede at give slip på deres nye barn. Det gav igen organisatoriske problemer. Den enorme mængde gavepakker, der skulle med ned i de tætpakkede tog, voldte problemer igen og igen, da de tyske myndigheder ikke tillod bagagevogne.

Den danske komité havde kontor i Nikolajkirken i København, hvor der en overgang arbejdede otte østrigere og syv danskere med vejledning, kontrol, postomdirigering, opholdstilladelser, statistik m.m.. Efterspørgslen efter wienerbørn blev ved med at vokse, og komiteen kunne ikke altid skaffe børn nok. Centralkontoret lukkede i 1925. Da var der en dansker og to østrigere tilbage.

Tre engagerede personligheder må nævnes i den forbindelse. Læge Sigurd Jacobsen var efter et Wiener-ophold under første verdenskrig, da den spanske influenza hærgede byen, så optaget af børnene, at han blev en nøgleperson på den danske side af aktionen. På den østrigske side var organisationen lige så vellykket. Obermedizinalrat Dr. Heinrich Loewenstein og oberstløjtnant Pabeschitz var de drivende kræfter i Wien og på togrejserne.

Skyggesider var der også nogle af: tykke konvolutter med danske frimærker havde det med at forsvinde under forsendelsen, nepotisme bragte de forkerte til Danmark, og økonomiske flygtninge, der gav sig ud som ledsagere, forsvandt sporeløst efter ankomsten i Jylland.

Dronning Ingrid modtager Wienerbørn på Fredensborg
i september 1969

Tak til plejeforældrene

I 1927 kørte forhenværende plejeforældre med to særtog til Wien, hvor der bl.a. ventede de over tusind danskere en modtagelse på Hofburg, gallaforestillinger i operahuset, et besøg på Rådhuset, en tur til Semmering og et besøg i den danske klub Josefstöckl i Augarten i II. Bezirk, kejser Karls ungdomshjem.

Klubben var et dansk-østrigsk finansieret palæ med have, bibliotek, læsesal og spisesal forbeholdt hjemvendte wienerbørn. Klubben eksisterede fra 1921 til 1928. Turen gjorde et uudsletteligt indtryk på nordboerne. "Vi har glædet os så meget, at vi græd hver dag!" var der en deltager, der oplyste efter turen. Byen Wien skænkede en forgyldt laurbærkrans, der blev hængt op i Nationalmuseet på Frederiksborg.

I 1959, fyre år efter de dramatiske år, blev de endnu levende plejeforældre inviteret til et otte dages gæsteophold i Wien. Så længe varede Wiens taknemmelighed over det, private danskere gjorde for byens børn i nød. Som tak fik Danmark Leonora Christinas krucifiks, som adelsfamilien Waldstein havde arvet og opbevaret i Karmeliterklostret i Wien. Wienerbørnene blev et fast begreb i danskernes historiske erfaring. Endda en spillefilm med Max Hansen og musik af Kai Norman Andersen og Viggo Barfod kom der ud af det. Den hed ganske enkelt "Wienerbarnet" og blev

uropført i oktober 1941 i Palladiumbiografen.

Det, der adskiller denne aktion fra alle de andre internationale børneferieophold, er de mange vedvarende følelsesmæssige familiære bånd, der kom ud af de få ugers ophold. De var måske ikke tilsigtet og har overrasket de samtidige, men med eftertidens øjne må de nu vurderes som det afgjort stærkeste folkelige initiativ, der nogensinde har knyttet danskere til et andet folk. Sveriges gæstfrihed i besættelsestiden var et binationalt statsligt initiativ og kan ikke rigtig sammenlignes med wienerbørnaktionen efter første verdenskrig.

Maria Crone før emigrationen i 1937

Seks navngivne østrigere i København

Den danske befolknings stereotype billede af Østrig har hos alle generationerne siden første verdenskrig været meget positiv. Det var et billede sammensat af "Sommer i Tyrol" og Nytårskoncerten. Den lille østrigske koloni har ikke kunnet påvirke dette billede ret meget. En undtagelse er dog den populære skuespiller og foredragsholder Maria Crone, som nærmest ene kvinde kunne bestemme, hvad Danmark skulle føle for østrigsk kultur.

Maria Crone

Maria West (1900-1990) blev uddannet ved Staatliche Schauspielakademie i Wien, flygtede i 1938 til Danmark og blev samme år gift med auktionsleder Erik Crone. Fra 1946 til 1969 var hun medarbejder ved Statsradiofoniens sprogundervisning. Hun arbejdede samtidig med musik og underholdning i radioen og med at kortlægge Danmarks musikalske og sceniske repertoire inden for underholdningsgenren. Hendes litterære debut kom i 1966 med en bog om julen i tysksprogede lande. Hendes meget læste bog om Wien udkom i 1974: "Wien – løst og fast. Et causeri". Hun fik *Ehrenmedaille der Stadt Wien* og blev optaget i Kraks Blå Bog. Maria Crones officielle rolle var formand for den i 1960 stiftede Österreichischer Klub og den i 1964 stiftede Wiener Klub. Hun bidrog til at forstærke billedet af et lille sympatisk land på den anden side af Tyskland med rollen som de helt almindelige ferierejsendes turistland, der indtil 1960'erne var attraktivt som et nærområde, specielt da det fra 1965 kunne nås med charterfly inden for få timer. Da danskerne rejste længere og længere væk, mens skisporten vandt større og større popularitet, er det aktuelle billede nu om stunder hos hr. og fru Jensen mere snævert. Det er et vintersportens Østrig, men billedet er stadig positivt.

De østrigske klubber og foreninger

Dansk-Østrigsk Selskab gjorde sit til at fastholde opmærksomheden på Østrig. Dets wiener-redouter i Odd Fellow Palæet, i Moltkes Palæ og i Orchidé-terrassen var en gang februar månedens store københavnerbegivenheder. Disse sagnomspundne

redouter, som var et mediestunt hos Se og Hør og Ekstrabladet i 1950erne og 1960erne, gled efterhånden mere og mere i baggrunden hos den yngre generation. Wienervals, masker, kjole og hvidt og store balrober var ikke noget, der gav status hos cowboybukse- og rockmusikfolket.

Dansk-Østrigsk Selskab, Österreichischer Klub og Wiener Klubben har gennem årene efter 1950 været et mødested for fastboende og midlertidigt udstationerede østrigere. Dansk-Østrigsk Selskab blev grundlagt få år efter krigen i 1950. Den kendte politiker Per Federspiel blev dets første formand. Dansk-Østrigsk Selskab, Österreichischer Klub og Wiener Klubben har i flere årtier været tre klart adskilte fora, hvor indvandrere fra det fjerne Østrig kunne pleje deres identitet ved at mødes med skæbnefæller for at danne netværk, som vi kalder det i dag.

Tag der Fahne den 26. oktober og Krampusfesten den 5. eller 6. december har været passende anledninger til at mødes og hilse på hinanden.

Elisabeth Keutmann

Elisabeth Keutmann, med sit østrigske pigenavn Lehninger, født i Hietzing i 1912, er i år 2006 det sidste endnu levende wienerbarn med et langt og begivenhedsrigt liv. Hun var og er livligt engageret i det østrigske foreningsliv i København og på Frederiksberg, hvor hun har boet hele sit liv, efter hun kom til Danmark som en spinkel syvårig Wienerpige, der var smittet med den spanske syge.

Hendes plejeforældre var en ingeniør og en klaverpædagog, begge tyskkyndige. Hendes skolegang foregik på katolske skoler. Herefter fik hun en tandteknikeruddannelse. I 1935 blev Elisabeth dansk statsborger. Da hun blev gift, konverterede hun til protestantismen. Hendes ægtefælle, af uddannelse jurist, havde tyske rødder på sin fars side. De fik tre døtre, og i dag har fru Keutmann også oldebørn at holde af. Som halvfjerdsårig gik hun i 1982 på pension, men allerede i 1964 var hun medstifter af Wiener Klubben, hvor hun overtog næstformandsposten. Hun har også været aktiv i Dansk-Østrigsk Selskab.

Forbindelserne til familie og venner i Østrig har Elisabeth Keutmann holdt ved lige i alle årene. Her bør også nævnes et andet wienerbarn, som hele sit voksenliv har tilført Danmark store kulturelle værdier. Det er afdøde forlagsdirektør og jurist Georg Rona, der udgav en række

Elisabeth Keutmann sammen med sin plejemor

lige efter ankomsten til København

i marts 1920

værker spændende fra hans bidrag til Leksikon for Nordisk Middelalder til Politikens Rimordbog. Han har oversat en række bøger fra tysk til dansk og dansk til tysk. Også

hans kendskab til det engelske og det franske sprog resulterede i oversættelser.

Willy Reunert

Efter nazisternes indtog i Østrig og allerede i årene før forlod adskillige østrigske og tyske borgere landet og slog sig ned i de ikke nazistisk besatte lande, herunder også i Danmark. Maria Crone er allerede omtalt. En skæbne skal her kort beskrives som et eksempel for andre, selv om personen var født i Tyskland lige som Constanze Weber og Max Hansen. Det drejer sig om Willy Reunert, Statsradiofonis uforglemmelige pioner. Willy Reunerts liv var i høj grad et emigrantliv, selv om han blev dansk og levede i Danmark i 35 år. Han blev født i 1905, voksede op i relativ fattigdom omkring første verdenskrig i en ingeniørfamilie i Wien, emigrerede til Danmark allerede i 1935, tre år inden *Anschluss*, og ankom med båden "Stefan Batory". Det var politiske årsager, der fik ham til at forlade Østrig. Han mødte blandt andre Willy Brandt og Frode Jacobsen og fik mange venner og støtter på sit nye tilholdssted, mest fra den politiske venstrefløj. Som udlænding kunne han ikke få arbejde i Danmark, og vennerne måtte støtte ham og hans familie med omgangsmiddage og hushjælp. Reunert blev ikke aktivt medlem af modstandskampen. I 1944 flygtede han til Sverige med kone og barn, fordi værnemagten ville indrullere ham som soldat på Østfronten. Efter befrielsen fik han, hans kone og de to ældste børn frataget deres tyske statsborgerskab. Først i 1947 opnåede han sin første arbejdstilladelse. Han boede i Birkerød i "Pengeløselille", inden familien med tre børn flyttede til København i 1965.

I hans sidste år havde hans familie en lejlighed på Frederiksberg tæt på hans arbejdsplads, Radiohuset i Rosenørns Alle. Bopælen skulle helst ligge tæt på, fordi Reunerts helbred med årene var blevet dårligere og dårligere. Han var tit indlagt på hospitalet, bl.a. fordi han led af en øresygdom og dermed forbundet var en forstyrrelse af kroppens balance, som var stærkt generende for den i forvejen hypersensible mand. Reunert døde som seksogtresårig den 9.11.1971 og ligger begravet på Bispebjerg Kirkegård.

Willy Reunert

© Danmarks Radio

Gennem opvæksten og sine politiske erfaringer fra efterkrigstidens Østrig var Willy Reunert blevet udstyret med en god portion social indignation og oprørskhed. Middelklassebaggrunden gav ham den humanisme, der pålagde ham engagementet for samfundets forfordelte. Hans tekniske snilde som uddannet finmekaniker og erfaringer fra et studenterjob hos IG Farben ledte ham efter besættelsestiden til en radiokarriere.

Det var harme over statsradioens manglende programkvalitet og tekniske standard, der i 1946 fik ham til at møde op på direktionskontoret og protestere på sit stærkt østrigsk prægede dansk. Frederik Lawaetz gav ham svar på tiltale og opfordrede ham

til selv at prøve kræfter, hvis han var så utilfreds, som han påstod at være. ”De kan prøve, om De kan gøre det bedre.” Den opfordring var startskuddet til hans enestående indsats for Danmarks Radio, der kulminerede med Cavlingprisen i 1961 og genudsendelser længe efter hans død.

Hans allerførste udsendelse hed ”Giv os vort daglige brød” med fakta og fiktion om fattigdom i Danmark. Hans sproglige kreativitet fik ham til at opfinde glosen ”hørebillede”, hans journalistiske tæft fik ham til at formulere de rigtige spørgsmål til interviewer Alkærsig oppe i lejligheden, men hans selv sad nede i optagelsesvognen på gaden, fordi han var for genert til selv at interviewe med sin kraftige accent. Hans menneskekendskab fik ham til at promovere en anden indvandrer, den lige så dygtige Stephen Schwartz, til at uddanne sig som fremragende radiojournalist.

Det er i dag ubestridt, at det var Willy Reunert, der reformerede radioens programpolitik, og når hans udsendelser gik ud i æteren, var gaderne så øde som i dag, når royalt stof eller ”Krøniken” sendes i TV. Hans stedmors far, der var et forbillede for ham, hans hårde opvækstår, og selvfølgelig hans emigrantliv var med til at inspirere ham til de temaer, han tog op. Radiotemaer som fri abort og de fattiges boligforhold var noget, der var næppe tænkeligt før hans ansættelse.

Udsendelsen ”Min gade i Wien” var også en tribut til hans rødder. Han var et uprætentiøst menneske, gik ikke med slips som alle de andre pæne mænd dengang og afskyede glamour og publicity. Han opsøgte heller ikke sine tidligere landsmænds redouter i København og besøgte ikke de katolske gudstjenester i Bredgade med sin fritænkeriske baggrund. Hans ordforråd var enormt i forhold til, at han ikke havde en akademisk baggrund, måske også fordi han bevægede sig mellem to sprog. Willy Reunert er måske den østriger, der i det forrige århundrede gav sit værtsland Danmark mest igen.

Brigitte Kolerus

Den mest fremtrædende indvandrer hvad angår scenekunsten var Brigitte Kolerus, skuespilleren, teaterlederen, instruktøren og oversætteren. Hun blev født i Wien i 1941 og kom til Danmark som tolvårig i 1953. Brigitte Kolerus gennemførte en tresproglig korrespondentuddannelse på Handelshøjskolen på Frederiksberg. Herefter skiftede hun spor og valgte teatret som elev på Odense Teaters elevskole.

I 1969 blev hun kendt som Desdemona i Det Danske Teaters udgave af Shakespeares ”Othello”. Hun arbejdede ofte sammen med sin første mand, skuespilleren Michael Lindvad. I 1978 oprettede hun Teatret ved Sorte Hest på Vesterbro, hvis leder hun var i seksten år. Som teaterleder og instruktør var hun her, på Café Teatret i 1975 og på Boldhus Teatret i 1977 optaget af kønsrolletemaet. På Teatret ved Sorte Hest opførte man i 1978 Shakespeares ”Trold kan tæmmes”, hvor hun selv spillede Kate, og i 1980 kvindemonologerne ”Kvinder, kvinder, kvinder” af Franca Rame og Dario Fo. Mellem 1984 og 1988 lod hun sig inspirere til skuespil, hun selv skrev og instruerede om

maleren Manet og om dramatikere August Strindberg og Aristophanes. Hun havde også instruktionsopgaver for både københavnske teatre og provinsteatre, for eksempel instruerede hun i 1993 P.O. Enquists "Tupilak" på Betty Nansen Teatret. Hun påtog sig endvidere opgaven som operainstruktør, bl.a. for Den Anden Opera. Sin tyske sprogbaggrund kunne Brigitte Kolerus udnytte til oversættelse af bl.a. Botho Strauss, der opførtes på Bådteatret i 1991. En anden omtalt og rost iscenesættelse var Tv-teatrets serie "Kald mig Liva" om Liva Weel, der blev sendt i 1992.

Hun har også skrevet hørespil, for eksempel "Oppe i gardinerne hænger appelsinerne" i 1973. Hendes samtidige baggrund var naturligvis på den ene side Brecht og på den anden side det absurde teater. Hun lagde altid vægt på scenografien, det vil sige på den visuelle side af teaterhåndværket. På samme tid brugte hun sine plastisk-maleriske evner og udstillede som kunstner tre gange på Kunstnernes Efterårsudstilling og tre gange på Charlottenborgs Forårsudstilling. Hun døde som tresårig i 2001.

Adi Holzer

Også en kendt nulevende maler og grafiker fra Østrig bor i Danmark. Adi Holzer blev født 1936 i Stockerau ved Wien. Han blev uddannet på Akademie der Schönen Künste in Wien 1960 og var billedkunstlærer i Klagenfurt til 1969. Han blev gift med Kirsten Inger Mygind, og de flyttede sammen til Hareskovby i 1962, hvor de har boet siden. I dag bor og arbejder han i Danmark, skønt han vedbliver at have et atelier i Kärnten. Han udstiller foruden i Danmark først og fremmest i Tyskland og Østrig. Han har en del udlandsophold bag sig bl.a. i Haute de Cagnes 1983, i Antibes 1984 og i Wien 1995.

I Danmark er der værker af Holzer i flere offentlige bygninger, bl.a. i Bryllupssalen på Værløse Rådhus og i Husum Kirke, hvor han har lavet en Jesusfigur i bronze og en glasmosaikfrise. Adi Holzers teknikker er mange, både radering, serigrafik, gouache, træskærerarbejder, bronze, glasmaleri og maleri.

(Fru Margarethe Krenn, København, skylder jeg stor tak for hendes mange gode henvisninger.)

Jan E. Janssen
